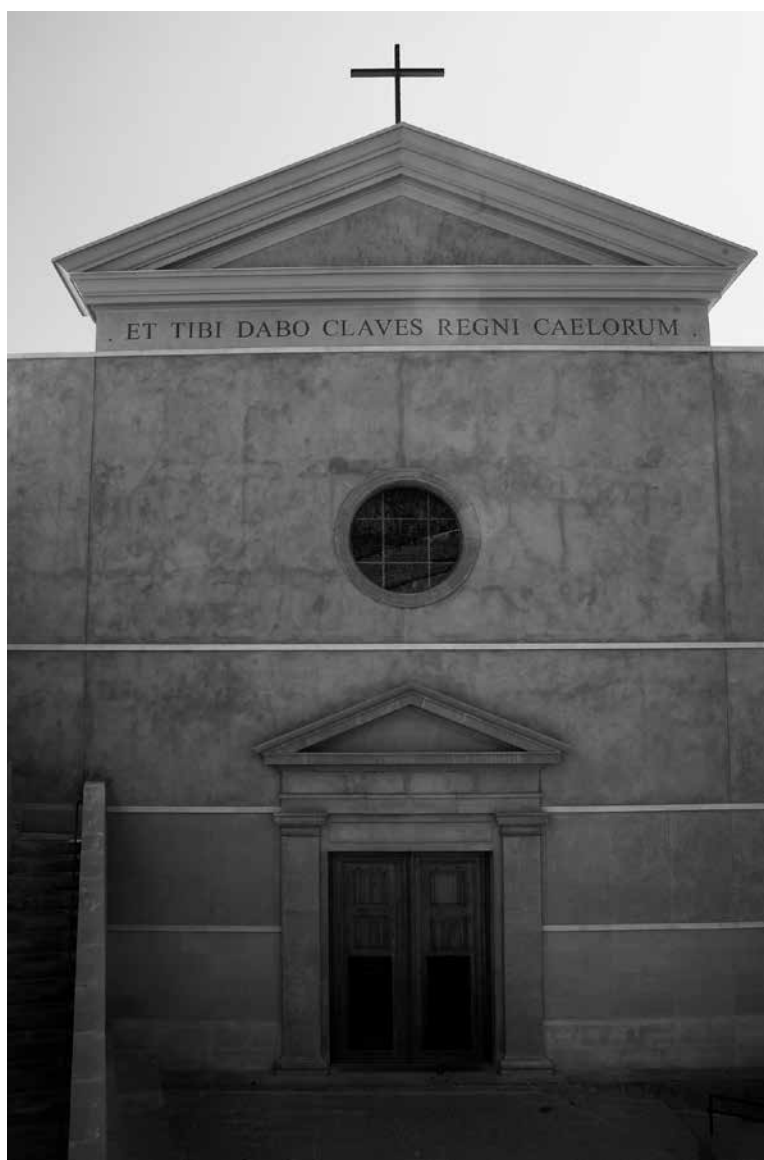

Vida i obra de Joan Carles Amat: metge, músic, escriptor i polític monistrolenc (c. 1572-1642)

Carlos Pizarro Carrasco

Oferim diferents fragments d'un dels capítols del llibre col·lectiu de Carlos Pizarro Carrasco, Daniel Montañà Buchaca, Carles Banqué Nadal i David Blasco Planesas (2014). L'empremta del monistrolenc Joan Carles Amat. Editat per l'Ajuntament de Monistrol de Montserrat. El text complet, amb les corresponents notes al peu, es pot consultar íntegrament al llibre, el qual es troba disponible al públic.

No podríem analitzar la figura de Joan Carles Amat sense situar-lo en un context històric determinat, a cavall dels segles *xvi* i *xvii*. El seu tarannà polifacètic i l'època que li va tocar viure ens permeten considerar-lo com un veritable *homo universalis* o home del Renaixement, atès que no tan sols va exercir la medicina i l'activitat política sinó que, a més, se li coneixen obres de temàtica mèdica, literària i musical que en alguns casos han estat difoses més enllà de les nostres fronteres i del seu temps. Tot i aquest caràcter universal, una altra de les seves facetes que cal destacar és el compromís amb la seva localitat i el seu entorn geogràfic més immediat, ja que va treballar al servei del govern municipal de Monistrol i com a metge titular de la vila i del santuari de Montserrat.

Façana de l'església de Sant Pere de Monistrol (segle XVI). Foto: Maite Sánchez (Arxiu Monistrol de Montserrat)

En aquells moments Monistrol de Montserrat, la localitat que el va veure néixer, era una vila baronial sota el domini de l'abat de Montserrat, el seu "*senyor en lo spiritual y temporal*". La dependència feudal havia començat al segle XIV, moment en què el monestir va adquirir totes les viles i castells de l'entorn del massís (Esparreguera, Olesa, el Bruc, la Guàrdia, Collbató i Monistrol); en el cas de la nostra vila, des del 1363 hi exercia el mer i mixt imperi, és a dir, la jurisdicció criminal i civil. La subordinació espiritual de la parròquia de Sant Pere de Monistrol s'havia iniciat més tard, el 1538, quan el papa Pau II va concedir formalment la rectoria a l'abat de Montserrat, que la governaria a través de dos vicaris: un lloctinent de rector i un vicari curat, el qual portaria també l'escripció de la població. A banda dels representants monàstics, a l'església hi havia també una comunitat de preveres beneficiats i amb els anys hi van entrar també els "fills de vila", tots sacerdots.

Després de la crisi política, econòmica i demogràfica del segle XV, a final de segle Catalunya va iniciar la seva recuperació. Dins el context montserratí, la concessió del privilegi reial de les almoines al monestir i la subjecció a la congregació de Sant Benet de Valladolid possiblement van afavorir aquesta nova dinàmica a Monistrol. No hi ha dubte que l'atractiu que suposaven els beneficis econòmics dels acaptadors o aplegadors d'almoines, que acompanyaven els monjos en la difusió de la devoció per la Verge de Montserrat, degué impulsar el creixement de la població i de l'economia de la vila.

A mitjan segle XVI podem parlar d'un increment demogràfic sostingut al Principat, que es tradueix en l'aparició d'habitatges extramurs de les viles i ciutats, i que ve motivat per la puixança econòmica, l'absència de guerres al territori i les millores sanitàries, entre d'altres factors. En el cas de Monistrol, que el 1553 ja comptava amb uns 486 habitants, la presència d'un fort capital econòmic i humà es manifestà anys després en la reedificació de la vella parròquia de Sant Pere, que es va fer més àmplia i

amb elements formals renaixentistes. Pel que fa a l'activitat econòmica, la major part dels monistolencs es dedicaven encara a una agricultura en gran mesura dificultada per l'orografia muntanyosa del terme, però que va viure també una expansió vinculada a la recuperació demogràfica i l'augment de la mà d'obra; així mateix, la construcció de l'aqüeducte entre 1578 i 1581, un canal que portava aigua des de la Font Gran fins al molí del monestir –dit posteriorment de cal Pla– devia permetre millorar l'horta que depenia del curs del torrent de la Canaleta. La indústria dels molins d'oli també es va veure beneficiada per aquesta nova infraestructura i el 1579 es van promulgar les constitucions de la confraria dels paraires, fet que demostra el pes que també tenia la producció llanera al poble; a més, a l'altra banda del Llobregat hi havia la principal fàbrica de draps o teixits de llana al molí Batan, propietat de l'abadia de Montserrat. D'altra banda, a conseqüència de l'augment dels pelegrins que es dirigien al santuari, el 1597 es va haver de fer la volta grassa a l'indret de la Font Gran, un pontarró que servia per facilitar el pas del torrent esmentat. Pel que fa al creixement urbanístic de Monistrol, al segle XVI es van ocupar nous espais dins la muralla, però també se'n van crear d'altres, els carrers Manresa i del Puig, que van obligar a eixamplar el recinte fortificat fins al portal de la Concepció i la porta del Cirerer; a més, l'ampliació del casal de can Cavaller per la poderosa família Riusec va provocar que s'hagués d'obrir el carrer Sant Pere i es canviés la ubicació del portal de la Font Gran.

El segle XVII va ser un període d'estancament demogràfic i econòmic i durant la primera meitat de segle dos fenòmens íntimament relacionats, el bandolerisme i el desgavell monetari, van assotar també Catalunya. A Monistrol, tenim notícia encara de diverses capelles en obres a l'església parroquial i cal destacar la realització dels retaules de l'altar major i del Roser, enmig de les dificultats econòmiques del consell municipal, que s'arrossegaven des de final del segle anterior; en l'àmbit civil, es va ampliar la plaça

pública –actual plaça del Bo-Bo–, i es va construir una cisterna per a la Font Gran i la Casa de la Vila. Després de la Guerra dels Segadors, es van produir diverses pestes acompanyades de manca d'aliments, i durant la forta epidèmia del 1654 les autoritats locals van haver de prendre mesures extraordinàries: van nomenar morbers o vigilants sanitaris dels portals, van confiar l'abastiment de blat a una població allunyada dels focus de pesta, Prats de Rei, i van haver de celebrar les sessions del consell municipal fora de les muralles.

Metge a Esparreguera, Montserrat i Monistrol

Malgrat que algun autor ha assegurat que Joan Carles Amat es va establir a Lleida, la primera certesa que tenim sobre el seu retorn a Catalunya després de la seva graduació és que el 1600 tenia la residència a Esparreguera quan va signar els capítols matrimonials amb la vacarissenca Mònica Ubac i Casanovas, davant el notari de Monistrol Damià Bellera. El 1602 devia continuar vivint en aquella localitat de la baronia del monestir de Montserrat, ja que hi exercia com a metge. Un any després, el govern municipal de Monistrol el va cridar juntament amb el notari esmentat perquè intercedís prop de l'abat en un assumpte sobre les ordenacions dels preveres de la parròquia de Sant Pere. El 22 de gener de 1606 va enviar un memorial al mateix consistori en què proposava ser conduït com a metge "*ab salari de cent ducats, pagats de sis en sis mesos, ab los pactes en dit memorial donats*"; però no coneixem exactament quina va ser la resposta. Tanmateix, aquest oferiment no devia prosperar, ja que el doctor Carles va anar a parar al santuari de Montserrat i no ens consta que fos contractat encara a Monistrol, probablement perquè els devia semblar una remuneració excessiva.

L'assistència sanitària dels residents i dels pelegrins de Montserrat comptava al segle XVI amb un metge, un barber cirurgià i dos apotecaris, segons descriu l'abat Pedro de Burgos

Vista parcial de l'aqüeducte de la Canaleta. Foto: Maite Sánchez (AMM)

al *Libro de la historia y milagros hechos a invocación de Nuestra Señora de Montserrat*, publicat en successives edicions a partir del 1536. Al llarg d'aquesta centúria hi van funcionar quatre infermeries independents: la dels monjos i ermitans, ubicada a l'interior de la clausura; la dels frares donats, unida a finals de segle a la dels domèstics; la dels domèstics i pelegrins, anomenada també hospital, que el 1558 va ser reconstruïda per l'abat Benet de Tocco; i la dels malalts de pesta, situada al costat de l'ermita de Sant Iscle, abandonada el 1586. Al segle XVII, la *Perla de Catalunya. Historia de Nuestra Señora de Montserrat* (1677) de Gregorio de Argáiz esmenta l'existència d'una *botica* i un hospital al monestir i destaca que el metge cirurgià visitava gratuïtament els pelegrins malalts. A aquests edificis cal afegir l'hort del metge, on es devien conrear plantes medicinals, que fins a la primera del segle XX es trobava al darrere dels "aposentos de Sant Plà-

cid" –l'actual hotel Abat Cisneros– i, per tant, al costat de l'hospital.

Els metges de Montserrat en un principi no residien al santuari. El 1570 se'ls va construir un nou habitatge, on quatre anys més tard va començar a viure el metge que va tenir una residència més perllongada del segle XVI, l'igualadí Montserrat Matheu, doctor en medicina i arts, que hi va exercir fins a la seva mort el 1584. En el seu testament va demanar als monjos que li permetessin ser enterrat "*dins dita església així com han acostumat altres doctors, per la summa devotió que jo aporte a la present casa*". A partir d'aquells anys, es va obligar els pelegrins malalts a passar un reconeixement mèdic previ si volien ser admesos a l'hospital; a més, els nous novicis havien de declarar sota jurament que estaven bé de salut i no tenien cap malaltia secreta. Més endavant, Salvador Alavedra va ser metge ordinari de Montserrat, amb residència a Monistrol, aproximadament

durant el període 1590-1595; es desconeix qui el va substituir al monestir, encara que sovint s'hagi assegurat que va ser el doctor Joan Carles Amat.

Encara que probablement ja va passar a Montserrat un parell d'anys abans, no és fins al 1608 que podem assegurar la presència del nostre biografiat fent de metge del monestir, atès que una edició del *Libro de la historia y milagros* el situava com a testimoni mèdic en una declaració jurada sobre una curació miraculosa en què havia intercedit la Verge. Els anys posteriors va continuar exercint i residia a Montserrat, atès que el 1609 ocupava la plaça de metge "*en lo dit monestir de Montserrat habitant*" i el 1611 va sortir una obra publicada a Barcelona escrita pel monjo cistercenc Lorenzo de Zamora, el *Libro de la huyda de la Virgen Nuestra Señora a Egipto*, que incorporava un sonet laudatori del doctor Joan Carles Amat, "*médico de Montserrat*"; a més, dos anys després actuava com un dels testimonis "*in*

dicto monasterio residentes” en un protocol notarial. S'ha destacat també que el 1614 disposava d'un pou de glaç en un hort de Monistrol probablement amb finalitats mèdiques.

El 1616 Joan Carles Amat ja devia residir a Monistrol, perquè el dia 21 de setembre era cridat en una llista de trenta soldats que aportava la vila a la “unió o germandat d'armes”. Aquests cossos armats de població civil eren convocats a moltes poblacions catalanes per lluitar contra la delinqüència i el bandolerisme; tot i així, és possible que aquest fenomen social afectés especialment l'àrea montserratina, perquè desenes de conflictes entre religiosos catalans i castellans al monestir van ser resolts amb utilització de bandits. Precisament va ser el 1616, amb l'inici del virregnat del duc d'Albuquerque, un dels moments en què es va intensificar més la repressió contra el bandolerisme al Principat, sobretot gràcies a la utilització dels soldats per enderrocar cases i castells, cremar boscos i detenir els pagesos acusats de ser “fautors” o col·laboradors.

Dos anys després Joan Carles Amat va entrar de metge titular de la vila en substitució de Salvador Alavedra, que com hem vist també havia estat doctor ordinari del monestir; això confirma la interconnexió que existia en l'exercici de la professió dins els dominis de l'abat de Montserrat. Aquesta incorporació es va gestar el 4 de gener de 1618, amb la proposta que van fer els jurats perquè fos contractat; l'1 de febrer va ser aconducat per un trienni i amb un sou de 25 lliures anuals, amb les condicions que havien previst els membres del Consell i que també havia tingut el seu antecessor: “ (...) *estarà i farà residència contínua en la present vila i visitarà los pobres malalts de la vila (aquells que anomenaran los magnífics jurats ser pobres que no tinguen possibilitat de poder pagar) i los pobres malalts del hospital, de franc*”. Abans que caduqués el contracte, el 27 de desembre de 1620 el govern municipal de Monistrol l'hi va renovar per tres anys més, amb el mateix salari i obligacions.

No obstant això, el metge monistrolenc va treballar simultàniament a Montserrat durant un temps tot i que

no estem en condicions de concretar quin període i devia estar ben ocupat amb la redacció de dues de les seves obres més importants. De fet, el 1622 signava des del santuari la dedicatòria a la Verge de Montserrat del *Fructus medicinae* i l'any següent se n'estampava la primera edició a la ciutat de Lió, en la portada de la qual apareixia com a “*Doctore medico Montiserrati*”. D'altra banda, a mitjan 1623 devia estar preparant la publicació a la capital catalana dels *Quatre-cents aforismes catalans*, a jutjar per l'existència d'un pròleg signat a Monistrol i una llicència d'impressió del vicari general del bisbe de Barcelona.

Segurament va ser per culpa d'aquests treballs que no va acomplir tot el contracte amb la vila de Monistrol, que acabava a finals del 1623. En aquest sentit, el 24 d'abril d'aquell any una acta del Consell manifestava “*la gran necessitat se té en la vila de doctor en medicina per a visitar a los pobres malalts del hospital y pobres que se ofereix cada dia en la vila estar malalts y, per no tenir comoditat de metge, pateixen molt*”. La solució va arribar l'endemà, en què el consistori va tornar a aconduir Joan Carles Amat pel mateix període de temps i sou, però amb dues condicions: en primer lloc, li reiterava que havia de viure a Monistrol, tot i admetent que podia pujar a Montserrat per fer de metge; a més, tenia el deure d'atendre tots els malalts de la vila—no tan sols els malalts pobres o de l'hospital—, i no podia cobrar-los més d'un ral per la visita, o dos si li calia traslladar-se des del seu lloc de treball al monestir. Probablement, a partir d'aleshores devia mantenir la residència a Monistrol, ja que sinó no hauria arribat als quatre anys previs i continuats que requerien les ordinacions per ser insaculat al consell municipal. Un cop acabat el contracte l'abril del 1626, van passar més de dos mesos sense treballar oficialment de metge local, qui sap si ocupat en la seva tasca de doctor de Montserrat o potser preparant la publicació de la primera edició lleidatana de *Guitarra española de cinco órdenes*. Finalment, davant la insistència del Consell, el primer de juliol va tornar a acceptar el compro-

mís amb el seu poble, però tan sols per un any.

El Consell de la vila de Monistrol a l'època de Joan Carles Amat. Les ordinacions de 1597

Abans de passar a explicar quina va ser la participació de Joan Carles Amat en el govern municipal, hem considerat oportú fer una aproximació a un aspecte encara desconegut de la història de Monistrol, la institució del Consell de la vila durant la primera meitat del segle XVII. Per això ens hem remès sobretot al *Compendi de las Capitulacions y Ordinacions concedidas a la vila de Monistrol de Montserrat y singulares de aquella per lo senyor Abat de Montserrat en lo any 1597* (Barcelona, Llorenç Déu, 1629), suposadament un sumari o resum de les ordinacions de final del segle XVI que ell mateix va ordenar imprimir mentre era jurat en cap, raó per la qual cal considerar que encara eren vigents. A més, hem completat aquesta visió de l'*statu quo* institucional amb la pràctica de govern que reflecteix el llibre d'actes del Consell de la vila de 1616-1644, període durant el qual el nostre biografat va tenir un paper actiu en la política local.

Des del segle XV fins als decret de Nova Planta, els municipis de la Corona d'Aragó van incorporar progressivament la insaculació com a procediment d'elecció dels diversos càrrecs i oficis. A Olesa de Montserrat, localitat veïna de Monistrol que també estava sotmesa al domini senyorial del monestir, el consell municipal de la primera meitat del segle XVII estava compost per entre 15 i 25 prohoms o consellers. A finals o a principis d'any, es reunien a l'església parroquial o a la sala del castell per escollir per insaculació els dos jurats i la resta d'oficis del Consell (mostassaf, sagristà, obrers, clavari...); també s'extreia la terna de batlle, de la qual l'abat de Montserrat escollia la persona que el representaria al govern municipal.

La *universitat* de la vila de Monistrol estava formada per 30 consellers que estaven dividits en tres grups o

Vista del pont gòtic que travessa el riu Llobregat. Foto: Maite Sánchez (AMM)

bosses: la primera –o major– i la segona, amb nou membres cadascuna; i la bossa tercera, que comptava amb dotze homes de consell. Aquesta estructura tripartida corresponia als estaments de la societat medieval; de fet, en cas d'una nova incorporació, només tenien el privilegi d'accedir directament a la primera o la segona bossa els *artistes*, com ara els metges, barbers, notaris i apotecaris.

Per ser insaculats en el Consell de la vila, els monistolencs havien de complir els següents requisits: no podien ser solters, havien de tenir un mínim de vint-i-cinc anys d'edat, haver nascut al Principat de Catalunya o als comtats de Rosselló i Cerdanya, portar residint a Monistrol (“*hagen de tenir habitació en dita vila o terme*”) almenys dos anys –o quatre si estaven casats amb una forastera–, no estar enemistats amb el senyor feudal (“*que sien del for del senyor Abad*”), ni plejar contra la vila o haver-se apropiat els seus diners, ni tampoc exercir cap ofici considerat vil o vergonyós.

Quan per mort o altres causes s'havia d'escollir nou conseller, per regla general els jurats confeccionaven una llista de dotze persones adients amb l'aprovació del Consell i tots els consellers votaven en secret, “*ab faves blancas y negras*”, fins que trobaven el successor, que havia de prestar jurament al batlle de Monistrol. La mateixa discreció se seguia en les votacions si es produïa una vacant en les bosses primera o segona, tot i que els candidats en principi havien de pertànyer al Consell i ser de la bossa immediatament inferior. El costum era que aquestes admissions –o insaculacions pròpiament dites– es realitzessin a final de l'any i que el mateix dia es nomenessin quatre consellers per anar a rebre l'abat al camí de Montserrat i acompanyar-lo al costat dels jurats en la seva visita anual a Monistrol.

La universitat de la vila es reunia ordinàriament “en consell”, a petició dels jurats i dels membres del Consell i amb llicència del batlle, que presidia les sessions. Les propostes de govern

les feien els jurats, es deliberaven i es decidien per votació de la majoria dels assistents, sempre que hi hagués un mínim de setze consellers. L'escrivà del Consell s'encarregava d'anotar al llibre d'actes els noms dels congregats, el desenvolupament de les sessions i els acords. Les ordinacions determinaven també com s'havia de fer pública la convocatòria i quin era l'ordre de col·locació dels prohoms a la reunió, que seguia criteris jeràrquics. Abans que es construís la Casa de la Vila, les actes municipals ens permeten comprovar que les reunions del Consell es feien habitualment a l'església parroquial o a la capella de Santa Anna. El 12 de novembre de 1637 es va posar la primera pedra de les obres de construcció de l'edifici municipal, al començament del carrer Manresà, després d'haver-se comprat “*la casa que posseya Arcis Dostra junt a la Plaça*” per 120 lliures i 10 sous; però no és fins al 17 de juny de 1638 que trobem registrada la primera sessió del govern local a la nova seu, tot i

que encara no havia estat finalitzada.

Els principals càrrecs polítics de la corporació eren els tres jurats, que cada any eren extrets a sorts de cadascuna de les bosses mitjançant el procediment d'insaculació. La sessió solemne tenia lloc "*oïda Missa del Esperit Sant lo primer Diumenge de Maig*" i el procés culminava amb el jurament que devien prestar davant el batlle. En els llibres d'acords del Consell solien aparèixer precedits del tractament de "magnífics" i el que sortia de la bossa primera, el jurat primer, també se'l denominava jurat en cap; normalment era ell qui proposava formalment al Consell les iniciatives de govern dels jurats per tal que fossin debatudes.

El mateix dia l'atzar també decidia quin conseller havia de ser mostassaf, a partir de la segona i la tercera bossa, i el nom dels sis *prohoms* –dos de cada bossa– que juntament amb els jurats entrants i sortints servien aquell any per fer *visures* o inspeccions. El 1638 l'autoritat baronial va aprovar les ordinacions del mostassaf de Monistrol, un funcionari municipal que també existia en altres localitats de la Corona d'Aragó i que a la nostra vila s'encarregava de vetllar per la higiene pública, la qualitat i el preu dels aliments, l'homologació dels pesos i mesures, els mercats públics, l'urbanisme, la seguretat, el civisme i els bons costums; a més, tenia capacitat de sancionar. D'aquest text legislatiu, que sembla ser una adaptació per a Monistrol d'un llibre genèric d'ordinacions de l'ofici de mostassaf, en coneixem una edició publicada el 1664, cosa que podria indicar que gairebé trenta anys després encara era vigent.

El batlle era elegit cada dos anys el

primer de gener ("*lo dia de la Circuncisió del Señor*"), en una altra sessió carregada de solemnitat, mitjançant un procediment mixt que combinava la insaculació amb la lliure designació per part de l'abat de Montserrat entre els candidats extrets, ja que es tractava del màxim representant de l'autoritat feudal a la vila. Primer de tot, es feia extracció d'una *sisena* procedent de les bosses primera i segona; a continuació, sortia amb el mateix sistema la *terna de batlle*, que era la que apareixia recollida al llibre d'actes del Consell; la darrera paraula la tenia l'abat, que escollia un dels tres consellers proposats. El compendi de les ordinacions esmenta només algunes de les funcions del batlle: autoritzava la convocatòria de sessions del Consell i les presidia; davant seu havien de prestar jurament els nous consellers i els càrrecs municipals, és a dir, els jurats, el mostassaf i els sis *prohoms*; i tenia la facultat de capturar delinqüents, "*posantlos a las presons de dit senyor Abat*".

Pel que fa als oficis del Consell pròpiament dits, no eren elegits per insaculació i hi havia una participació més directa i voluntària dels membres de la corporació, que els votaven i, per tant, necessàriament buscarien la persona idònia (bé per les seves qualitats tècniques o per una qüestió de confiança). Els consellers els nomenaven anualment després d'una votació en una sessió que havia de tenir lloc "*sis dias après de la extractió de Jurats y Mostaçaf, o lo dia après següent*", que era quan es reunia el govern local per passar comptes d'ingressos i despeses; la pràctica demostra que poques vegades era així, ja que sovint els escollien mesos després. Les ordinaci-

ons del 1597 preveïen els següents oficis: notari, credencer, clavari, síndic, dos oïdors de comptes, dos obrers de l'església, obrer de vila, obrer de la capella de Santa Anna, obrer de les hortes, andador, comprador i botiguer de blat i altres grans, i el sagristà; pel que fa al notari o escrivà del Consell, que podia ser a la vegada credencer, s'hi especificava que el procediment de votació havia de ser secret i amb faves blanques i negres.

A més d'aquests oficis, els jurats i el Consell tenien facultat per crear-ne d'altres segons necessitat. Per exemple, a l'elecció del 1627 hi havia també obrers de la capella del Roser i de la capella de la Puríssima Sang de Jesús, veedor del forn, rellotger i fins i tot un monjo per tocar les campanes. També era costum el nomenament ocasional de comissionats per anar a negociar amb l'abat o altres autoritats diferents assumptes d'interès pel municipi (l'admissió de preveres fills de vila, els tràmits per construir la Casa de la Vila, etc.). Així mateix, les ordinacions obligaven els jurats a tenir aconducat un mestre d'estudi amb el privilegi d'ensenyar a Monistrol "*la doctrina y bons costums; llegir, escriurer y comptar; y de Gramàtica, o lo que convinga millor per a la educació dels que volran estudiar*". En canvi, com a mínim el compendi no fa referència en cap moment a l'obligatorietat de tenir un metge per a la vila, tot i que sabem que el doctor Carles va ser contractat de manera reiterada al segle XVII.

Carlos Pizarro Carrasco

Historiador